

Straipsniai ir pranešimai

LIETUVOS AUKŠTUOMENĖS LOJALUMO MANIFESTACIJA JEKATERINOS II PAMINKLO ATIDENGIMO VILNIUJE PROGA

Ryšard Gaidis

Doktorantas
Vilniaus universiteto Naujosios istorijos katedra
Tel. 268 72 86

Įvadas

Prieštarinai vertinami įvykiai užima svarbią vietą Lietuvos istorijoje. Nors jų ir negalima išskirti iš kitų įvykių chronologinės sekos, visgi jie visada atsiranda iš pradžių istorikų, o paskui ir visuomenės akiratyje (gali atsitikti ir atvirkščiai). Vienas tokių įvykių, tiesa, dažniau prisimenamas lenkų istorikų, yra 1904 m. rugsėjo 10 d.¹ Jekaterinos II paminklo atidengimas Vilniuje, Katedros aikštėje. Šis paminklas turėjo tapti dar vienu simboliu, liudijančiu Lietuvos priklausomybę carinei Rusijai. Šio paminklo istorija Lietuvoje baigėsi 1915 m., kai traukiantis rusų kariuomenei į Rytus, carinė administracija pasiėmė jį su savimi (kartu buvo išvežtas ir grafo M. Muravjovo paminklas).

Galbūt Jekaterinos II paminklo atidengimo iškilmes ir neturėtų didesnės reikšmės, jei ne politinė šio įvykio potekstė. Būtent šiam aspektui išaiškinti ir skirtas šis straipsnis.

Politinėje lojalumo manifestacijoje, surengtoje aukščiausios carinės administracijos, dalyvavo nemažai Šiaurės Vakarų krašto (Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko gubernijų) aukštuomenės. Konkrečiai kalbant, iškilmėse dalyvavo vietos bajorų kilmės žemvaldžiai, rusų valdžios vis dar laikomi įtakingu socialiniu sluoksniu, kurį reikėjo pritraukti prie minėtos akcijos. Tai buvo politinė ir administracijos, ir žemvaldžių manifestacija. Skyrėsi tik jų siekiai. Apie tai kalbėsime pirmajame ir antrajame straipsnio skyreliuose.

Aptariamam klausimui plačiau domėjosi tik lenkų istorikai. Vienas pirmųjų į paminklo atidengimo iškilmes atkreipė dėmesį L. Bazylovas². Politinę iškilmių pusę išryškino J. Jurkiewiczius³. Jis bandė analizuoti dalyvavusių žem-

² L. Bazyłow. Polityka wewnętrzną caratu i ruchy społeczne w Rosji na początku XX w. Warszawa, 1966.

³ J. Jurkiewicz. Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905–1922. Poznań, 1983, s. 24–25.

¹ Datos nurodomos senuoju stiliumi.

valdžių motyvus ir siekius. Atkreipė dėmesį į tai, kaip į šią lojalumo manifestaciją reagavo Lenkijos karalystės, Galicijos ir Poznanės lenkų politinės organizacijos bei partijos. L. Bazyłowas ir J. Jurkiewiczzius iš esmės neigiamai vertino aukštuomenės atstovų pasiryžimą atvykti į iškilmės ir dalyvauti ne tik savo luomą, bet ir kraštą žeminančiame įvykyje.

Minėti istorikai, rašydami apie Jekaterinos II paminklo atidengimą, naudojami tais šaltiniais, kuriais remdamiesi apie tai rašė ir jaunesnės kartos lenkų mokslininkai. Dažniausiai paminklo problema buvo nagrinėjama ne atskirai, o kartu su kitais įvykiais, susijusiais su konkrečiai pasirinkta tyrimo tematika.

Pavyzdžiui, Z. Opackis ir M. Nowak-Kiełbikowa⁴ politinėse biografijose nagrinėja dviejų asmenybių (M. Zdziechowos ir K. Skirmunto) požiūrį į dalyvavimą rugsėjo 10 d. įvykiuose. A. Szwarcas, XIX a. tyrinėtojas, monografijoje, skirtoje Lenkijos karalystės „ugodovcams“⁵, parodo, kaip į aukštuomenės poziciją reagavo lojaliai nusiteikusių laikraščių „Kraj“ ir „Czas“ aplinka.

Labai įdomų straipsnį neseniai paskelbė P. Paszkiewiczzius⁶. Jame nagrinėjami carizmo ketinimai įtvirtinti savo viešpatavimą buvusiose Abiejų Tautų Respublikos žemėse statant įvairiose vietovėse, ypač dideliuose istoriniuose

miestuose, Rusijos valdovų paminklus ar paminklus rusų kariuomenės pergalėms įamžinti. Tai buvo vienas iš daugelio būdų integruoti Vakarų pakraščius į imperijos sudėtį.

Daugiausia dėmesio Lietuvos aukštuomenės dalyvavimui paminklo atidengimo iškilmėse skyrė D. Szpoperis ir R. Jurkowskis⁷. Pirmasis, konservatyvios pakraipos bajorijos tyrinėtojas, gana plačiai aptaria vieno iškiliausių konservatorių ir žemvaldžio – Aleksandro Meištovičiaus pažiūras ir veiksmus, dalyvavimo iškilmėse motyvus. R. Jurkowskis daugelyje vietų kartoja Szpoperio išvadas. Tačiau R. Jurkowskio didžiausias nuopelnas tas, kad jis panaudojo naujus šaltinius, sudarančius galimybę daugiau sužinoti apie aukštuomenės politines nuotaikas XX a. pradžioje.

Šiame straipsnyje ne tik siekiama pradėti diskusiją dėl Lietuvos aukštuomenės lojalumo carinei valdžiai, bet ir bandoma įvertinti pasiektus tyrimo rezultatus, palyginti juos, išryškinti svarbiausius, mūsų manymu, elementus. Taip pat panaudojami nauji šaltiniai, kurie koreguoja lenkų istorikų išvadas.

Pirmajame skyrelyje analizuojama, kokį vaidmenį organizuojant iškilmės ir agituojuojant žemvaldžius suvaicino Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatorius kunigaikštis P. Sviatopolkas-Mirskis. Parodytos jo politinių pažiūrų ypatybės. Antrajame nagrinėjamos žemvaldžių derybos su P. Sviatopolku-Mirskiu ir tarpusavio pasitarimai. Trečiajame bandoma išaiškinti, kokie minėtos politinės manifestacijos padariniai – ar

⁴ Z. Opacki. W kręgu Polski, Rosji i słowiańszczyzny. Myśl i działalność społeczno – polityczna Mariana Zdziechowskiego do 1914 roku. Gdańsk, 1996; M. Nowak-Kiełbikowa. Konstancy Skirmunt polityk i dyplomata. Warszawa, 1998.

⁵ A. Szwarc. Od Wielopolskiego do Stronictwa Polityki Realnej. Zwolennicy ugody z Rosją, ich poglądy i próby działalności politycznej (1864–1905). Warszawa, 1996, s. 283–286.

⁶ P. Paszkiewicz. Pomniki carskie na zachodnich rubieżach imperium rosyjskiego i ich treści ideowc. S. 123–158 // „Przegląd Wschodni“. Warszawa, 2000, tom VII, zeszyt 1(25).

⁷ D. Szpoper. Sukcesorzy Wielkiego Księstwa. Myśl polityczna i działalność konserwatystów polskich na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1904–1939. Gdańsk, 1999; D. Szpoper, A. Bielecki. Aleksander Meysztowicz. Portret polityczny konserwatysty. Gdańsk, 2001; R. Jurkowsk. Ziemiaństwo polskie Kresów Północno-Wschodnich. 1864–1904. Działalność społeczno-gospodarcza. Warszawa, 2001.

iš tikrųjų tai buvo visiškai netikslingas ir klaidingas žingsnis?

1. Generalgubernatorius

P. Sviatopolkas-Mirskis ir žemvaldžiai

XIX–XX amžių sandūra Rusijos imperijoje – tai pokyčių, didelių lūkesčių ir nerimo metas. Naujasis imperatorius Nikolajus II nesipriešino reformoms, kurias vykdė finansų ministras S. Vitte (nuo 1903 m. Ministrų komiteto pirmininkas). Tačiau, kaip dažnai vyko Rusijoje, reformas lydėjo ekonominė-socialinė krizė. Tai lėmė vyriausybės politikos pokyčius.

XIX a. pabaigoje ir Rusijos centre, ir imperijos pakraščiuose stiprėjo opozicinių-konspiracinių organizacijų judėjimas. 1899 m. kilo studentų neramumai. Į politinę areną išeina darbininkai. 1901–1903 m. vyksta jų streikai ir demonstracijos stambiausiuose pramonės centruose⁸. Tuo pačiu metu kaimie maištauja valstiečiai. 1902 m. balandį revoliucionierių nužudomas vidaus reikalų ministras D. Sipiaginas, 1904 m. liepą – jo įpėdinis V. Plėve⁹. 1904 m. sausį prasidėjęs karas su Japonija galutinai palaužė valstybės vidaus tvarką.

Keitėsi padėtis ir buvusiose Abiejų Tautų Respublikos žemėse, atsidūrusiose Rusijos sudėtyje. Silpnėjo administracinė kontrolė. Istorikai skirtingai datuoja valstybės politikos pokyčių pradžią. Vieni (M. Nowak-Kielbikowa, R. Wapiński¹⁰) linkę juos įžiūrėti bendravalybiniuose XX a. pradžios įvykiuose, kiti (A. Szwarc

cas¹¹) nukelia nuolaidų politikos pradžią į XIX a. paskutiniojo dešimtmečio antrąją pusę. J. Jurkiewiczzius mano, kad XIX–XX a. sandūra – tai ypatingo lojalistų aktyvėjimo Šiaurės Vakarų krašte ir Lenkijos Karalystėje laikotarpis¹².

Mūsų manymu, padėtis pradėjo palaiapsniui, o tiksliau epizodiškai, keistis XIX a. pabaigoje. Marco Ferro teigimu, jau savo valdymo pradžioje imperatorius Nikolajus II, nuvykęs į Varšuvą, pareiškė, kad jis „pasirengęs susitaikyti su lenkais“, jeigu jie bus jam ištikimi¹³. Nuo to laiko turime kalbėti ne apie valdžios politikos pasikeitimą Šiaurės Vakarų krašte, bet apie politinės atmosferos pokyčius, sąlygotus pavienių valdžios nuolaidų.

Politinė atmosfera Šiaurės Vakarų krašte priklausė ne tik nuo imperatoriaus pozicijos, nors ji buvo lemiama, bet ir nuo generalgubernatorių bei gubernatorių politinių pažiūrų. Ypač jautriai į šį veiksnį reagavo vietos aukštuomenė, tikėdamasi asmeninių nuolaidų ir palankumo. XIX a. pabaigos generalgubernatoriai I. Kachanovas (1884–1893) ir P. Orževskis (1893–1897) buvo žemvaldžių vertinami neigiamai, nes būtent su jais sunkiai sekėsi bendrauti, o generalgubernatoriaus V. Trockio valdymas buvo vertinamas gana teigiamai.

1897 m. kovo 27 d. imperatoriaus įsaku buvo panaikintas „procentinis mokestis“, kitaip dar vadinamas kontribucija, kurią buvo priversti mokėti žemvaldžiai po sukilimo. Tokį valdžios žingsnį žemvaldžiai įvertino labai teigiamai¹⁴.

Pagaliau 1899–1901 m. valdžios leidimu įsikūrė labai svarbios ne tik ūkine ir socialine, bet

⁸ С. Г. Пушкарёв. Россия 1801–1917. Власть и общество. Москва, 2001, с. 359–361.

⁹ Ten pat.

¹⁰ M. Nowak-Kielbikowa. Konstancy Skirmunt..., s. 22; R. Wapiński. Historia polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku. Gdańsk, 1997, s. 123–124.

¹¹ A. Szwarc. Od Wicłopolskiego..., s. 282.

¹² J. Jurkiewicz. Rozwój polskiej myśli..., s. 23.

¹³ M. Ferro. Николай II. Москва, 1991, с. 86.

¹⁴ Plačiau: R. Jurkowski. Ziemianstwo polskie..., s. 473–474.

ilgainiui ir politine prasme žemės ūkio draugijos Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijose. Būtent šios draugijos reprezentavo žemvaldžių interesus vietinės valdžios atžvilgiu. 1901 m. rudenį Vitebsko žemės ūkio draugijos nario S. Lopacinskio iniciatyva nuspręsta prašyti leidimo surengti bendrą Šiaurės Vakarų krašto žemės ūkio draugijų suvažiavimą Daugpilyje¹⁵. Visos minėtos nuolaidos lėmė lojalistinių aukštuomenės nuotaiką stiprėjimą. Augo viltis, kad su carine administracija bus galima derėtis dėl dar didesnių nuolaidų ar net lygiateisiškumo. Žemvaldžiams ypač rūpėjo du klausimai: žemietijų įvedimas Šiaurės Vakarų krašte ir 1865 m. gruodžio 10 d. įsako, draudžiančio „lenkų“ žemvaldžiams laisvą žemės apyvartą, galios apribojimas ar net panaikinimas.

Naujos viltys išžiebė, kai V. Trockį pakeitė kitas žmogus. 1902 m. rugsėjo 15 d. naujuoju Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatoriumi tapo kavalerijos generolas, generolas adjutantas, kunigaikštis Piotras Sviatopolkas-Mirskis¹⁶. Šis paskyrimas buvo sutiktas palankiai ne tik dėl to, kad P. Sviatopolkas-Mirskis garsėjo kaip „liberalių“ pažiūrų žmogus, bet ir dėl istorinių ryšių su LDK. Mirskių giminė buvo kilusi iš LDK rytinių žemių. Be to, dar 1821 m. Piotro senelis Tomašas Bogumilas Janas gavo Lenkijos karalystės Senato kunigaikščio titulo patvirtinimą. Naujas krašto valdytojas gana greitai užmezgė gerus santykius su Vilniaus aukštuomene.

Dar prieš paskirdamas naują generalgubernatorių Nikolajus II patvirtino „Ypatingojo pasita-

rimo dėl žemės ūkio pramonės“ potvarkį. Šia proga sudarytų gubernijų ir apskričių komitetų darbe leista dalyvauti žemės ūkio draugijoms. Valdant P. Sviatopolkui-Mirskiui šis darbas tęsėsi. R. Jurkowskio teigimu, nuo to laiko jokie valdžios organizuojami pasitarimai ar komisijos neapsieidavo be vietos žemvaldžių¹⁷.

Įvertinti generalgubernatoriaus palankumą žemvaldžiams nėra lengva. Pavyzdžiui, L. Bazylowas apskritai atmeta, nors ir nelabai motyvuotai, P. Sviatopolko-Mirskio simpatijas ir nuširdumą¹⁸.

Diskusijos kyla iš esmės dėl to, ar naujasis gubernatorius buvo nuoseklus, rodydamas savo palankumą, ar tik siekė įrodyti Peterburgui, kad sugeba puikiai tvarkytis krašte? Daugiausia klausimų kėlė P. Sviatopolko-Mirskio 1904 m. gegužės 20 d. ataskaita Nikolajui II. Lenkų istorikai apie ją užsimindavo norėdami pabrėžti tikruosius generalgubernatoriaus ketinimus krašto atžvilgiu. Plačiausiai ją išanalizavo R. Jurkowskis. Jo manymu, nepaisant tariamo kurso pasikeitimo, tikslai, kurių siekė P. Sviatopolkas-Mirskis, buvo tapatūs visai rusų politikai Šiaurės Vakarų krašte¹⁹.

Su šia išvada norėtume pasiginčyti. Čia nėra galimybės nuodugnai analizuoti ataskaitos turinį. Tačiau pravartu pacituoti su ja gerai susipažinusio istoriko nuomonę. R. Vėbra rašė: „Beje, Sviatopolkas-Mirskis iš viso neliečia strateginių Rusijos imperijos vyriausybės siekių vakinėse gubernijose, o kartoją įsigalėjusias stereotipines formuluotes, matyt, suprasdamas, kad bandyti koreguoti šias nuostatas jis neturi pakankamai galių“²⁰.

¹⁵ R. Jurkowski. Ziemiaństwo polskie..., s. 282.

¹⁶ Д. Н. Шилов. Государственные деятели Российской Империи. 1802–1917. Биобиблиографический справочник. С. Петербург, 2002, с. 663; В. И. Федорченко. Дворянские роды, прославившие отечество. Энциклопедия дворянских родов. Москва, 2003, с. 362–363.

¹⁷ R. Jurkowski. Ziemiaństwo polskie..., s. 511.

¹⁸ L. Bazyłow. Polityka wewnętrzna caratu..., s. 297.

¹⁹ R. Jurkowski. Ziemiaństwo polskie..., s. 517–523.

²⁰ Lietuvių klausimas Rusijos imperijoje XIX a.–XX a. pradžioje. Faksimilinis valdininkų ataskaitų ir dokumentų rinkinys. Sudarytojas ir įvado autorius Rimantas Vėbra. Vilnius, 2001, p. 9.

Mums svarbiausia yra paskutinė sakinio dalis. Galima užduoti retorinį klausimą, ar galėjo, net ir labai liberalus, generalgubernatorius savo ataskaitoje pakeisti arba net siūlyti pakeisti visą rusų politiką Šiaurės Vakarų krašte? Siūlyti ne kam kitam, o pačiam imperatoriui, kuris dar įžengdamas į sostą žadėjo tęsti tėvo, Aleksandro III, politiką. Tokioje valstybėje kaip Rusija būtent imperatorius galėjo ryžtis daryti radikalius žingsnius. Jo skiriami valdininkai, pagal valdovo palankumą, galėjo tik siūlyti reformas.

Todėl su minėta ataskaita, manytume, nėra viskas taip paprasta ir akivaizdu. Tai greičiau gana prieštaringas dokumentas. Visų pirma P. Sviatopolkas-Mirskis ataskaitos pradžioje, kalbėdamas apie žemvaldžius, visiškai solidarizuojasi su ligoline politika Šiaurės Vakarų krašte²¹, tarsi norėdamas užtikrinti imperatorių savo patikimumu ir pasiryžimu tęsti pirmtakų darbą, siekti visiškai integruoti kraštą į Rusiją.

Tačiau antroje dalyje, grįždamas prie tų pačių žemvaldžių, jis pakeičia bendrą toną. Lygindamas miesto gyventojus ir žemvaldžius aiškiai parodo, kad pastarasis elementas yra konservatyvus ir daug mažiau opoziciškas valdžiai. Ramus ir blaivus žemvaldžių sluoksnis yra didesnė atrama vyriausybei²².

Labai palankiai generalgubernatorius įvertino tai, kad „lenkų“ žemvaldžiai organizavo nemažai žemės ūkio draugijų, kurios naudingos jų nariams ir visam kraštui. P. Sviatopolkas-Mirskis pripažįsta, kad draugijos įgavo „bajorų žemvaldžių sąjungų formą, siekusių, nepaisant rusų žemvaldžių dalyvavimo jose, suvienyti lenkų bajorus žemvaldžius“²³. Toks organizacijų pobūdis ne kartą kėlė abejonių dėl jų narių lojalumo.

Tačiau generalgubernatorius tokių pavojų nematė. Anot jo, abejonės dėl žemvaldžių neloyalumo neturi pagrindo.

Pagaliau generalgubernatorius padaro tokią išvadą: „Todėl daugybė priemonių, kurios dar prieš dvidešimt metų atrodė būtinos, šiuo laiku, praradusios savo reikšmę, yra betikslės, o kartais net atveda prie negatyvių padarinių“²⁴. Taigi P. Sviatopolkas-Mirskis norėjo įtikinti imperatorių, kad galima pasitikėti vietos žemvaldžiais, jie yra lojalūs vyriausybei ir sostui. Mūsų manymu, generalgubernatoriaus palankumas nebuvo dirbtinis. Išbandymo metas atėjo netrukus. P. Sviatopolkas-Mirskis turėjo pateisinti savo geranoriškumą žemvaldžių atžvilgiu, o šie – parodyti savo lojalumą.

Po ilgos įžangos prieiname prie pagrindinio klausimo – Jekaterinos II paminklo veiksnio. Pastatyti šį paminklą Vilniuje buvo nuspręsta dar 1899 m. Tačiau reikalas užsitęsė iki 1904 m. Iškilmės turėjo įvykti rugsėjo 10 d. Į jas iš pradžių ketino atvykti patsai imperatorius. Sumanymas pakviesti į iškilmes vietos aukštuomenės atstovus kilo valdžiai. Neabejotinai tai buvo naudinga pačiam P. Sviatopolkui-Mirskiui²⁵. Jis pavedė gubernatoriams ir kitiems pareigūnams imtis agitacinės veiklos. Kauno gubernijos bajorvedis A. Milleris sušaukė žemvaldžių susirinkimą, kuriame pareiškė, kad dalyvavimas gali teikti daug naudos. Tačiau ir Kaune, ir Vilniuje žemvaldžiai dalyvauti atsisakė pasiteisindami tuo, kad su Jekaterinos II asmenybe susiję daug skausmingų atsiminimų²⁶. Administracijai patikėta užduotis nebuvo įvykdyta. Žemvaldžių dauguma nelinko tikėti žemesnio rango valdi-

²¹ Lietuvių klausimas Rusijos imperijoje XIX a.–XX a. pradžioje. Faksimilinis valdininkų ataskaitų ir dokumentų rinkinys. Sudarytojas ir įvado autorius Rimantas Vėbra. Vilnius, 2001, p. 47–58.

²² Ten pat, p. 168.

²³ Ten pat, p. 169.

²⁴ Ten pat, p. 177.

²⁵ R. Jurkowski. Ziemiaństwo polskie..., s. 525.

²⁶ Mokslų akademijos biblioteka. Rankraščių skyrius (MAB Rs.). F. 298–68. A. Meištovičiaus fondas. „Ksiązę Mirski – zawierucha w latach 1905–1907“, l. 4.

ninkų pažadais. Todėl reikalo ėmėsi patsai generalgubernatorius.

2. Rugsėjo 1 dienos pasitarimas

Prieš prasidedant deryboms su Šiaurės Vakarų krašto žemvaldžių atstovais, atsitiko labai reikšmingas įvykis. Po vidaus reikalų ministro V. Plėves mirties liepos mėnesį, atsirado laisvas postas. Dėl vidaus politinės ir socialinės suirutės, ir nesėkmingo karo su Japonija Nikolajaus II aplinkoje įsivyravo reformistinės nuotaikos. Iki tol vidaus reikalų ministro pavaduotojas buvo P. Sviatopolkas-Mirskis. Todėl atsirado reali galimybė paskirti į ministro postą būtent jį, nes jis rugsėjo kaip dialogo su visuomene šalininkas.

Vienintelė kliūtis buvo tai, kad Nikolajus II nemėgo P. Sviatopolko-Mirskio. Pastarajam į pagalbą, matyt, jau ne pirmą kartą atėjo imperatoriaus motina Marija. Jos įtaka sūnui vis dar buvo stipri. Kilusi iš konstitucinės Danijos karalystės, imperatorienė motina pasižymėjo kur kas didesniu politiniu lankstumu ir neigiamai vertino rusifikacinę politiką Rusijos pakraščiuose, ypač Suomijos Didžiojoje Kunigaikštystėje²⁷. Jos parama Šiaurės Vakarų krašto generalgubernatoriui buvo gana reikšminga. Manoma, kad būtent imperatorienė motina lėmė galutinį imperatoriaus sprendimą.

Taip pat galima numanyti, kad imperatorius žinojo apie P. Sviatopolko-Mirskio ketinimus pritraukti krašto žemvaldžius dalyvauti iškilmėse, nes kaip liudija pastarojo žmona, rugpjūčio 17 d. generalgubernatorius apsilankė pas Nikolajų II, kur kalbėjo „apie Vilnių, paminklą ir kai kuriuos kitus klausimus“²⁸.

²⁷ Ж.г. плаціау: Ю. В. Кудрина. Императрица Мария Фёдоровна (1847–1928). Дневники. Письма. Воспоминания. Москва, 2000, с. 85, 90–101.

²⁸ Дневник Кн. Екатерины Святополк Мирской за 1904–1905 гг. // Исторические Записки. Москва, 1965, т. 77, с. 241.

P. Sviatopolkas-Mirskis į Vilnių grįžo jau kaip vidaus reikalų ministras (paskirtas rugpjūčio 26 d.). Rusijos visuomenė palankiai sutiko šį paskyrimą. „Novoje Vremia“ motyvavo tokį sprendimą tuo, kad tik P. Sviatopolkas-Mirskis gali sutelkti visuomenę ir vyriausybę valstybės išorės ir vidaus gynybai. Prasidėjo politinis „pavasaris“²⁹.

Bet prieš pradėdamas eiti pareigas P. Sviatopolkas-Mirskis turėjo sutvarkyti paminklo atidengimo klausimą ir parodyti, kaip sėkmingai valdė Vilniuje.

Rugsėjo 1 d. įvyko istorinis susitikimas generalgubernatoriaus rūmuose. Jame dalyvavo P. Sviatopolkas-Mirskis ir jo pakviesti autoritetingi žemvaldžiai – H. Gečevičius, A. Lubanskis, J. Montvilas, P. Končia, I. Parčevskis, K. Salmonovičius, A. Tiškevičius, J. Tiškevičius ir M. Venslavskis³⁰. A. Szwarc ir P. Wiczorkiewiczzius teigia, kad deryboms vadovavo Vilniaus gubernijos bajorvedys A. Pliateris. Tačiau šaltiniai nemini jį dalyvavus nei rugsėjo 1 d. susitikime, nei kituose žemvaldžių pasitarimuose. Tik žinoma, kad jis įėjo į paminklo atidengimo komiteto sudėtį. Šiame susitikime turėjo dalyvauti Vilniaus gubernijos žemės ūkio draugijos sekretorius K. Dmochovskis, nes jis užrašė P. Sviatopolko-Mirskio, H. Gečevičiaus ir A. Tiškevičiaus kalbas. Jo dalyvavimą patvirtina žodis žodiu pateiktas P. Sviatopolko-Mirskio kalba, ku-

²⁹ С. Ольденбург. Царствование императора Николая II. В 2-т. Москва, 1992, т. 1, с. 246; С. Г. Пушкарёв. Россия 1801–1917...; с. 361.

³⁰ Z powodu uroczystości wileńskiej. Głos jednego z wiclu. Lwów, 1905, s. 40; H. Korwin-Milewski. Siedemdziesiąt lat wspomnień 1855–1925. Poznań, 1930, s. 189; List otwarty obywatela z Litwy do profesora Zdzichowskiego w sprawie obecności szlachty litewskiej pod pomnikiem Imperatorowej Katarzyny. Kraków, 1905, s. 34; A. Szwarc, P. Wiczorkiewicz. Bracia Korwin-Milewscy – patrioci czy apostaci? S. 142–162 // Francja-Polska. XVIII–XIX w. Warszawa, 1983, s. 148.

rią savo knygelėje išspausdino publicistas Č. Jankovskis. P. Sviatopolko-Mirskio žodžius, ne visus ir ne pažodžiui, atsimens ir A. Meištovičius, teigiantis, kad juos užrašė M. Venslavskis³¹.

P. Sviatopolkas-Mirskis savo kalboje sakė suvokiąs padėties sudėtingumą ir nepatogumą. Bet prašė vadovautis protu, o ne emocijomis. Šis paminklas – tai šio krašto nuraminimo ženklas, jis žymi naujos lygiateisiškumo eros pradžią. P. Sviatopolkas-Mirskis prašė perduoti visiems pažįstamiems žemvaldžiams jo žodžius. Jo manymu, kad jis galėtų apginti vietos žemvaldžių interesus, jie turi jam padėti, dalyvauti iškilmėse, kuriose dalyvaus caro brolis. Priešingu atveju į žemvaldžių nebuvimą bus atkreiptas dėmesys ir tai įrodys jų nenuoširdumą³². Lenkų istorikai vienu balsu apgailestauja, kad į P. Sviatopolko-Mirskio kalbą nebuvo atsakyta, tik grafas Antanas Tiškevičius pasakė kažką nerišlaus. Tačiau K. Dmochovskis originalo, rusų, kalba užrašė žemvaldžių atsakymus. Į P. Sviatopolko-Mirskio žodžius pirmas atsakė H. Gečevičius. Jis iš karto pareiškė, kad dvejonės nėra protestas prieš Rusijos valstybingumą įkūrimą šiame krašte. Baugino valstybės aktuose ne vieną kartą minėtas ir nubrėžtas tikslas išrauti iš šių žemių lenkų tautybę, o tiksliau, pačias brangiausias vertybes – kalbą ir religiją. „Mūsų tautinė kultūra, mūsų kalba, mūsų religija, teisė į gimtąją žemę, kurioje mes gimėme ir kur palaidoti mūsų protėvių kaulai – tai mūsų vertybės, kurių neatsisakysime už visas pasaulio gėrybes.“³³ Kartu H. Gečevičius pabrėžė, kad tikisi iš

P. Sviatopolko-Mirskio naujos politikos šio krašto atžvilgiu.

Antras pasisakė A. Tiškevičius, kurio kalbą ir apskritai dalyvavimą susitikime sukritikavo Č. Jankovskis, teigdamas esą „[...] grafas lenkiškuose reikaluose neturėjo kalbėti“³⁴. A. Tiškevičius patikino, kad žemvaldžiai jau ne kartą rinkosi pasikalbėti dėl iškilnių. Buvo nuspręsta dalyvauti A. Pliaterio organizuojamame priėmime iškilnių progai ir taip išreikšti savo ištikimybę, taip pat dėkingumą P. Sviatopolkui-Mirskui už tuos dvejus jo valdymo metus. Paminklo atidengimo ceremonijoje nutarta nedalyvauti. Bet dabar, „[...] kai mus ištraukė iš mūsų narvų ir suformulavo klausimą griežtai, mes turėsime pasakyti, kas mus paskatino apsispręsti“³⁵. Tiškevičius, turėdamas omenyje P. Sviatopolko-Mirskio žodžius, klausė, ar galės pranešti apie naujosios eros pradžią kitiems žemvaldžiams³⁵. Pirmasis, be abejo, sutiko.

Šio susitikimo rezultatų nereikšmingumą ir neapibrėžtumą kritikavo Č. Jankovskis ir žinomas žemvaldys H. Korvin-Milevskis. Č. Jankovskio manymu, reikėjo P. Sviatopolkui-Mirskui tiesiai išdėstyti, kad dalyvauti iškilmėse negalima dėl tautinių ir moralinių priežasčių. P. Sviatopolkas-Mirskis tai suprastų ir neišsižeistų, o toks atvirumas pakeltų žemvaldžių orumą ir garbę. H. Korvin-Milevskis apsidžiaugė, kad tuo metu jo nebuvo Vilniuje. Remdamasis A. Tiškevičiaus pasakojimu jis sužinojo, kad P. Sviatopolko-Mirskio pažadai buvo gana migloti, o susitikimo dalyviai ar nesiryžo, ar nesugebėjo konkrečiai paklausti, kokias reformas ir nuolaidas ministras nori vykdyti³⁶. A. Meištovičius

³¹ MAB. Rs. F. 292–68. Ksiązę Mirski..., l. 4.; MAB. Rs. F. 292–75. A. Meysztowicz. Obietnice księcia Światopelk-Mirskiego. Odpowiedź na artykuł wstępny w 13 numerze „Słowa“ (toliau – Obietnice księcia), l. 3–4.

³² MAB. Rs. F. 292–68. Ksiązę Mirski..., l. 4.; MAB. Rs. F. 292–75. Obietnice księcia..., l. 3–4.

³³Ten pat, l. 3.

³⁴ Z powodu uroczystości..., s. 46.; Źr.: List otwarty obywatela..., s. 35.

³⁵ MAB. Rs. F. 9–1600. Tiškevičių fondas. Przemówienie gen.-gub.-a wiatopelk-Mirskiego w r. 1904 w dniu 1 września do przedstawicieli szlachty, l. 4.

³⁶ Z powodu uroczystości..., s. 47; H. Korwin-Milewski. Siedemdziesiąt lat..., s. 189.

gynė susitikimo dalyvius. Po bendro susitikimo P. Sviatopolkas-Mirskis dar susitiko su H. Gečevičiumi ir P. Končia, kur ir išdėstė savo programą. Anot A. Meištovičiaus, joje netrūko nieko, ko siekė lojalistai, įskaitant ir lenkiškų mokyklų klausimą. Be to, P. Sviatopolkas-Mirskis jau anksčiau buvo minėjęs apie savo planus pačiam A. Meištovičiui ir grafui Aleksandrui Tiškevičiui³⁷.

H. Korvin-Milevskis, būdamas ambicingas ir norėdamas parodyti savo reikšmę, atsiminimuose, surašytuose gerokai vėliau, teigia esą P. Sviatopolkas-Mirskis, per grafą Tatiščevą stengėsi jį, kaip labai įtakingą ir žinomą rusų aukštuomenėje žmogų, įtikinti dalyvauti iškilmėse. O H. Korvin-Milevskis atvirai pareikalavo, kad vietos žemvaldžiams būtų leista laisvai tvarkyti žemės nuosavybės reikalus ir neskirti jam valstybinio apdovanojimo, kurie buvo iš anksto numatyti keliems iškilmų dalyviams. P. Sviatopolkas-Mirskis sutiko³⁸. Viskas būtų aišku, jeigu ne A. Meištovičiaus atsiminimai. Jis pareiškė negirdėjęs apie H. Korvin-Milevskio derybas su P. Sviatopolku-Mirskiu. Be to, H. Korvin-Milevskis niekada ir nebuvo nominuotas apdovanojimui. Dvaro titulus gavo tik žemės ūkio draugijų vicepirmininkai ir du Tiškevičiai bei kunigaikštis Četvertinskis. Pastarųjų šeimos buvo ypač žinomos Peterburge, turėjo ryšių su dvaro aplinka³⁹.

Derybos su keliais žemvaldžiais nereiškė masinio dalyvavimo iškilmėse. Kai kur pakako tik pakvietimo, o kai kur reikėjo imtis subtilesnių priemonių. Tai buvo sunkus sprendimas. Kai kada turėjo padėti, pavyzdžiui, „švelniai“ sufor-

muluotas rusų valdininko paraginimas ar net vyresniųjų giminaičių patarimas. Panašiai atsitiko su Aleksandru Tiškevičiumi. Sklido gandai apie A. Tiškevičiaus vadovavimą žemvaldžiams, kurie neketino dalyvauti iškilmėse. Todėl iš karto sureagavo Kauno gubernatorius P. Vieriovkinas. Išliko labai įdomus jo laiškas A. Tiškevičiui, parašytas tikriausiai 1904 m. rugpjūčio pabaigoje ar rugsėjo pradžioje. Pagrindinė laiško mintis sukasi apie tai, kaip prisivilioti A. Tiškevičių į Vilnių rugsėjo 10 d. Vieriovkinas labai akivaizdžiai pataikavo A. Tiškevičiui⁴⁰. Teigė esą jo dalyvavimas ne tik pageidautinas, bet ir būtinas. P. Vieriovkinas jau rekomendavo A. Tiškevičių kaip žmogų, remiantį korektišką ir protinę rusų ir lenkų ryšių sureguliovimą, dvaro titulo apdovanojimui. P. Sviatopolkas-Mirskis palankiai įvertino P. Vieriovkino pasiūlymą. Todėl, kai pasklido gandai apie A. Tiškevičiaus neigiamą poziciją, ir patsai P. Vieriovkinas galėjo susikompromituoti. Dėl to jis primygtinai siūlė A. Tiškevičiui dalyvauti, dar suagituoti gubernijos žemvaldžius ir taip pateisinti savo reputaciją⁴¹. Šis laiškas ne tik parodo rusų pastangas pritraukti kuo daugiau Lietuvos žemvaldžių, bet ir tai, kaip jiems buvo sunku apsispręsti. Ar verta paaukoti patriotinius idealus dėl lygiateisiškumo pažadų?

Paminklas turėjo būti atidengtas rugsėjo 10 dieną, todėl po rugsėjo 1-osios susitikimo lojalistai turėjo 10 dienų apsispręsti. P. Sviatopolkas-Mirskis neprieštaravo, kad žemvaldžiai sušauktų Vilniuje bendrą trijų gubernijų atstovų suvažiavimą. Jis įvyko, anot A. Meištovičiaus,

³⁷ MAB. Rs. F. 292–68. Książę Mirski..., I. 4; *W Meysztowicz. Gawędy o czasach I ludziach*. Wyd. 4. Londyn, 1993, s. 20.

³⁸ *H. Korwin-Milewski. Siedemdziesiąt lat...*, s. 190–191.

³⁹ MAB. Rs. F. 292–68. Książę Mirski..., I. 13.

⁴⁰ Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Rankraščių skyrius. (LNMMB. Rs.). F. 19–1282. P. Vieriovkino fondas. Письмо Верёвкина Тышкевичу Александру Эдуардовичу, I. 1; *M. Nowak-Kiełbikowa. Konstany Skirmunt...*, s. 23.

⁴¹ LNMMB. Rs. Ten pat, I. 2–3.

rugsėjo 5 dieną. Neaišku, kiek tiksliai jame dalyvavo žemvaldžių. Atmosfera buvo labai niūri. Perskaičius rugsėjo 1 dienos P. Sviatopolko-Mirskio kalbą, pasisakė įvairūs delegatai. M. Zdziechovskis teigė, kad dalyvavimas yra žeminantis ir nereikalingas, bet tie, kurie atsistos šalia paminklo, turi būti vertinami tolerantiškai, nes juos įpareigoja vieno aukščiausių Rusijos valdininkų, kuris, nors ir miglotai, visgi pažadėjo grąžinti lygias teises, prašymas⁴². Kai kurie svarstė, koks turi būti dalyvavimo pobūdis: ar subjektyvus, ar reprezentacinis. Kiti bijojo tarptautinio rezonanso arba kritikos iš Galicijos ar Varšuvos. Atsirado ir tokių, kurie ryžtingai atmetė Galicijos ir Varšuvos teisę kištis į Lietuvos reikalus. Be to, susirinkime pareiškęs norą pasisakyti svečias iš Varšuvos tokios galimybės negavo. A. Meištovičius tai motyvavo tuo, kad šis asmuo nebuvo niekam žinomas, o norėjo kalbėti visos Lenkijos karalystės vardu. Lietuvos žemvaldžiai patys norėjo ir turėjo spręsti savo reikalus. Galiausiai A. Meištovičius parašė: „Iš tikrųjų mes Lietuvoje ištvėrėme sunkiausiomis aplinkybėmis, todėl patriotizmo pamokos mums nereikia“⁴³. Šiame susitikime nebuvo pasiektas bendras dalyvavimo iškilmėse vardiklis. Nuspręsta, kad kiekvienas elgsis pagal savo sąžinę, o tie, kurie dalyvaus, nebus laikomi nusidėjėliais.

A. Meištovičius turėjo galimybę aplankyti Vilniaus vyskupą Roppą ir A. Pliaterį, kurie pasisakė už dalyvavimą dėl religinių ir tautinių reikalų⁴⁴.

Kaip matome, žemvaldžiams iškilo dilema: atsisakyti dalyvauti ir taip apsaugoti savo garbę

arba dalyvauti ir laukti kol P. Sviatopolkas-Mirskis ištesės pažadus.

Nors apie jokią reformų programą, kurią būtų pasiūlęs generalgubernatorius, nežinome, svarbiausias pažadų elementas buvo lygiateisiškumo principas. Būtent šis principas ir buvo lojalumo šerdis.

Įdomumo dėlei reikia pasakyti, kad ir lojalistai, dalyvavę rugsėjo 1 dienos pasitarime, ir patsai P. Sviatopolkas-Mirskis sulaukė kritikos dėl aiškios programos neturėjimo, pozicijos neapibrėžtumo. Tačiau žemvaldžių lūkesčiai generalgubernatoriui buvo žinomi, tik buvo neaišku, ar Nikolajus II sutiks su diskriminuojančių įsakų panaikinimu ir teisių sulyginimu.

P. Sviatopolką-Mirskį savo ruožtu bandė apginti jo žmona. Kai jis buvo priverstas palikti vidaus reikalų ministro postą (1905 m. sausis), sulaukė spaudos kritinio įvertinimo. Jekaterina Sviatopolk-Mirskaja sausio 20 dieną rašė: „Aš suprantu, kad užsienio žurnalistai stebėjosi, kad P. [Piotras – R. G.] neturėjo programos, bet rusui tuo stebėtis naivu. Kaip P. galėjo paskelbti, ką nori padaryti? Juk vidaus reikalų ministras turi vykdyti aukštesnius pavedimus. [...] P. negalėjo paskelbti, kad jis nori žemietijų ir miestų atstovų susirinkimo, nes tokiu atveju, o taip ir atsitiko, valdovas to nepanorėtų, ir kiltų didelis skandalas“⁴⁵.

P. Sviatopolkas-Mirskis pralaimėjo asmeninę kovą ir tik revoliucinių įvykių stiprėjimas 1905 m. rudenį privertė imperatorių žengti kur kas toliau negu iš pradžių norėjo net jo vidaus reikalų ministras. O Šiaurės Vakarų krašto lojalistų lūkesčiai, bent jau iš dalies, buvo pateisinti.

⁴² List otwarty obywatela..., s. 35.

⁴³ Ten pat, p. 36, 25–26.

⁴⁴ МАВ. Rs. F. 292–68. Książę Mirski..., l. 5.

⁴⁵ Дневник Кн. Екатерины Святополк Мирской..., с. 280.

3. Politinio lojalumo manifestacija ir jos padariniai

Rugsėjo 10 dieną Vilniuje, Katedros aikštėje, dalyvaujant caro broliui didžiajam kunigaikščiui Michailui, buvo atidengtas LDK žemių prijungimo prie Rusijos iniciatorės Jekaterinos II paminklas. Aprašinėti ceremoniją nėra reikalo, nes tai yra padaręs L. Bazylowas⁴⁶. Mus domina lojalistų elgesys. Išskilmėse dalyvavo, įvairiais duomenimis, nuo 50 iki 60 žemvaldžių. Č. Jankovskis savo knygelėje pateikia 49 pavardes. Tai daug ar mažai? M. Zdziechovskis teigia, kad ne taip ir daug, nes kanceliarija buvo išsiuntusi 150 pakvietimų⁴⁷. Tačiau tarp dalyvavusiųjų matome tokias žymias pavardes kaip Pliateriai, Četvertinskis, Oginskis, Tiškevičiai, Pšezdzieckiai, Skirmuntai, Čapskiai, Korvin-Milevskis, Končios, Meištovičiai ir kiti. Iš tikrųjų šios pavardės imponuoja. Prie paminklo atsistojo žymių šeimų atstovai. Šeši žemvaldžiai gavo imperijos dvaro titulus. Toks poelgis negalėjo nesukelti patriotiškai nusiteikusių lenkų pasipiktinimo. Neigiamos reakcijos nereikėjo ilgai laukti. Spauda, ypač Galicijos, ryžtingai pasmerkė rugsėjo 10 dienos įvykių dalyvius. Laikraščių puslapiuose mirgėjo įsidėmėtini straipsnių pavadinimai: „Wiwat Targowica“, „60 targowiczan zmartwychwstało“ ir t. t.⁴⁸ Būtent tada atsirado „kataryniarzą“ pavardė.

Lvovo „Polskie Słowo“ pavadino lojalistus politiškai visiškai nesusiipratusiais. Esą jie norėjo sukurti partiją, kuri besąlygiškai remtų vyriausybę, tačiau pamiršo, kad rusų vyriausybė

nepripažįsta jokių, nei su ja kovojančių, nei ją remiančių, partijų⁴⁹.

Iškilmų dalyvius kritikavo M. Zdziechovskis bei Č. Jankovskis. Pastarasis dar tą patį mėnesį spėjo parašyti nedidelę knygelę, skirtą rugsėjo 10-osios įvykiams įvertinti. Jis rašė, kad atstovauja didžiajai Lietuvos bajorų daliai, kurią įvardijo „neutraliaisiais“. Tie bajorai yra tikrieji patriotai, mylintys savo kraštą ir siekiantys jo gervės. Jie nenori būti nei „ugodovcai“, nei lenkų tautiniai demokratai. Tačiau jiems nepriimtinas toks nusižeminimas kaip dalyvavimas atidengiant Jekaterinos II paminklą⁵⁰. Neutraliųjų pozicija aiškėja iš teiginio, esą dar neatėjo laikas aktyviai įgyvendinti bet kokią politinę programą kartu su Rusija. Galima sukurti teorinę programą, bet praktiškai šiandien jokia programa neturi reikšmės. Kritikuodamas lojalistus Č. Jankovskis knygos pabaigoje visgi pripažįsta, kad Rusijos ir Lietuvos ryšys yra nepertraukiamas ir ateityje jų santykius reikės reguliuoti⁵¹. Žemvaldžių daugumą į savo politinę padėtį žiūrėjo realistiškai ir neatmetė susitarimo su Rusijos valdžia ir visuomene būtinumo, tačiau toks „kataryniarzą“ ištikimybės aktas atrodė gėdingas ir žeminantis.

Lenkų istoriografija daugiausia pabrėžė neigiamus lojalistų akcijos aspektus arba stengėsi parodyti rusų administracijos veiksmus ir interesus. W. Feldmanas lojalistų elgesį aiškino tuo, kad tautinio moralumo pojūtis visuomenėje buvo sunykęs, J. Bardachas tai įvardijo pragmatizmu ir konformizmu⁵².

⁴⁶ L. Bazyłow. *Polityka wewnętrznam caratu...*, s. 297–300.

⁴⁷ Z powodu uroczystości..., s. 51–52.; *List otwarty obywatela...*, s. 37.

⁴⁸ Głosy prasy polskiej o udziale szesćdziesięciu szlachciców litewskich w uroczystości odsłonięcia pomnika Katarzyny w Wilnie. Lwów, 1904, s. 34, 40.

⁴⁹ Głosy prasy polskiej..., s. 14–17.

⁵⁰ Z powodu uroczystości..., s. 6–7, 64–67.

⁵¹ Ten pat, s. 68, 96–98, 110; J. Jurkiewicz. *Rozwój polskiej myśli...*, s. 24.

⁵² W. Feldman. *Dzieje polskiej myśli politycznej 1864–1914*. Wyd. 2. Warszawa, 1933, s. 174; J. Bardach. *Z dziejów mentalności feudalno-konserwatywnej*, s. 107–126 // *Przegląd Historyczny*. Warszawa, 1977, t. LXVIII, zeszyt 1, s. 112; A. Szwarc. *Od Wielopolskiego do Stronnictwa Polityki Realnej...*, s. 284.

teigiamai vertino LDK padalijimą, o, anot A. Meištovičiaus, tai, jog jie pripažįsta Rusijos valstybingumą ir nori, kad jų lojalumą pripažintų vyriausybė⁵⁹.

A. Meištovičiaus argumentai liudija jo ryžtingumą ir tvirtą politinį apsisprendimą. Lojalistai buvo pragmatikai ir racionalistai. Išauklėti konservatyvioje aplinkoje, o dažnai ir specialiai išmokyti nekęsti visko, kas susiję su sukilimais arba revoliucijomis⁶⁰, negalėjo ir nenorėjo matyti to, kas vyksta aplinkui. Juos baugino tautinio ir socialinio išlaisvinimo sūkiai. Kita vertus, mes negalime jiems priklijuoti reakcionierių etiketės. Jie suprato, kas tai yra pažanga ir tikėjo jos neišvengiamumu, suprato, kas tai yra lygybė prieš įstatymus, tačiau negalėjo atsakyti lemiamo vaidmens politiniame ir visuomeniniame krašto gyvenime. Jie nebuvo nusiteikę prieš reformas, tačiau jos turėjo vykti pagal visas konservatizmo taisykles. Mes galime ir turime įvardyti jų klaidas ir ydas. Mūsų manymu, požiūris į lojalistus daugeliu atvejų buvo nulemtas valstybinės sistemos ypatumų pabrėžimo. Kur tik valstybė buvo agresyvesnė ir atsirasdavo žmonių, norinčių pradėti su ja dialogą, jie iš karto buvo pradedami vertinti neigiamai, nes tarėsi ir suartėjo su tautos skriaudėja. O kur valstybės politika buvo liberalesnė, kaip Galicijoje, ten lojalistai sulaukė kur kas pozityvesnio įvertinimo.

Grįžkime prie 1904 m. įvykių. Rugsėjo 19 dieną į Vilnių atvyko Nikolajus II. Jį taip pat sutiko grupė žemvaldžių, kurių priešakyje stovėjo A. Pliateris. Imperatorius priėjo prie žemvaldžių ir išreiškė savo pasitenkinimą dėl jų elgesio Jekaterinos II paminklo atidengimo pro-

ga⁶¹. Viltys didėjo, ir lapkričio 11-ąją bajorai iš Telšių apskrities išsiuntė vidaus reikalų ministeriui telegramą, kurioje prisidėjo prie Šiaulių apskrities bajorų ir pasveikino P. Sviatopolką-Mirskį, užėmusi naujas pareigas, taip pat parašė, jog su viltimi ir palengvėjimu atsimensa jo žodžius, išsakytus Vilniuje⁶². 1905 m. pradžioje žemvaldžiai iš Minsko žemės ūkio draugijos surašė memorialą, kuris buvo sausio 2 dieną išsiustas Ministrų komiteto pirmininkui S. Vittei ir P. Sviatopolkui-Mirskiui. Pastarajam dar kartą buvo priminti jo pažadai⁶³.

P. Sviatopolkas-Mirskis, grįžęs į Peterburgą, pasisakė už reformas visos valstybės mastu, kurios turėtų įtraukti dalį visuomenės į politinį gyvenimą. Jis pateikė carui atskaitą ir įstatymo projektą su įvairiais pasiūlymais, liberalizuojančiais politinį ir visuomeninį gyvenimą. Gruodžio pradžioje vyko aukštų valstybės pareigūnų ir imperatoriškosios šeimos narių pasitarimai dėl reformų. Šio pasitarimo rezultatas – gruodžio 12 dienos potvarkis, įpareigojantis Ministrų komitetą ieškoti priemonių reformoms vykdyti⁶⁴. Tai buvo pirmas žingsnis realių reformų link.

Kaip ir dera tituluotiems asmenims, gavę titulus žemvaldžiai turėjo prisistatyti imperatoriui. A. Meištovičius, K. Skirmuntas ir Aleksandras Tiškevičius susitarė, kad gruodžio pirmojoje pusėje susitiks Peterburge ir prašys audiencijos pas imperatorių, o be to, aplankys P. Sviatopolką-Mirskį. Susitikimas pas P. Sviatopolką-Mirskį įvyko ir jis dar kartą pažadėjo, kad savo projektus įgyvendins. Šito pažado įvykdymo įro-

⁵⁹ Kraj. 1904, Nr. 41, s. 18.

⁶² Kraj. 1904, Nr. 47, s. 22.

⁶³ R. Jurkowski. Ziemiaństwo polskie..., s. 537–538.

⁵⁹ List otwarty obywatela..., s. 28–29.
⁶⁰ Žr.: H. Korwin-Milewski. Siedcmdziesiąt lat wspomnień..., s. 96–97.

⁶⁴ С. Ольденбург. Царствование Императора..., т. 1, с. 255; С. Вумме. Воспоминания. В 3-т. Таллинн, 1994, с. 312, 338.